

ה-1. רופאו של רבי הוא האמורא שמואל (בר אבא. חברו של רב. רש"י), ונתכנה 'שמואל ירחינאה' על שהיה בקי בסוד העיבור (ואמר על עצמו (בברכות נח): נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי נהרדעא. וע"ע ר"ה כ: חולין צה:). עוד על ידיעתו הרבה בעניני טבעים ורפואות והלכות רפואה שאמר – ע': שבת קכט. קמת. גדרים נ: להלן קז: חולין נט. צה:

רבי בקש לסמכו לרוב חכמתו – ולא נסתייע הדבר (אם משום שהיתה השעה נטרפת, אם מפני שלא נאספו החכמים. רש"י). ואמר לו שמואל: אל תתאמץ בדבר, שכך ראיתי בספרו של אדם הראשון שכתוב שם: שמואל ירחינאה – חכים יתקרא ורבי לא יתקרא.

ג. מהו שכרם של:

א. המרחם על הבריות (ועל בעלי חיים בפרט).

ב. המלמד תורה לבן חבירו; המלמד תורה לבן עם הארץ.

ג. המקטין עצמו על דברי תורה, והמשים עצמו כעבד על ד"ת.

א. ספרו בגמרא שבזכות שרבי ריחם על גורי חולדה, רחמו עליו מן השמים ורפאוהו מיסוריו. וכן אמרו (שבת קנא). 'כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים'.

ב. המלמד את בן חבירו תורה, זוכה ויושב בישיבה של מעלה; המלמד תורה לבן עם-הארץ, אפילו הקב"ה גוזר גזירה – מבטלה בשבילו.

ג. כל המקטין עצמו על דברי תורה בעולם הזה, נעשה גדול לעולם הבא. וכל המשים עצמו כעבד על ד"ת בעוה"ז נעשה חפשי לעוה"ב.

דפים פו – פז

רד. הקבלת אברהם אבינו את שלשת האנשים, כיצד? אלו הנהגות דרך ארץ למדנו מאותו מעשה?

וירא אליו ה' באלני ממראוהו וישב פתח האהל כחם היום – אמר רבי חמא בר' חנינא: אותה היום שליש של מילה של אברהם היה, ובא הקב"ה לשאול באברהם. הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה כדי שלא יטריח אותו צדיק באורחים. שלחו (אברהם) לאליעזר לצאת החוצה (לבקש אורחים), יצא ולא מצא. אמר: איני מאמינך [זהו שאמרו שם: אין אמונה בעבדים]. יצא הוא וראהו להקב"ה שעומד על הפתח (זהו שנאמר אל נא תעבר מעל עבדך). כיון שראה שהוא אוסר ומתיר (התחבושת, במילתו), אמר: אין דרך ארץ לעמוד כאן. זהו שנאמר וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו. וירא וירץ לקראתם – בתחילה באו ועמדו עליו, כאשר ראוהו בצער הלכו). ואותם 'שלשה אנשים' הם מיכאל גבריאל ורפאל.

כן תעשה כאשר דברת [ואילו אצל לויט כתוב ויפצר במ מאד] – אמר רבי אלעזר: מכאן שמסרבים לקטן ואין מסרבים לגדול.

ואקחה פת לחם... ואל הבקר רץ אברהם... – אמר רבי אלעזר: מכאן שצדיקים אומרים מעט ועושים הרבה. [רשעים אומרים הרבה ואפילו מעט אינם עושים...].

ויקח בן בקר רץ וטוב ויתן אל הנער... – אמר רב יהודה אמר רב: 'בן בקר' אחד 'רץ' שנים 'וטוב' שלשה. [נתן כל אחד לנער אחד לעשותו] – כדי להאכילם שלש לשונות בחרדל (רב חנן בר רבא).
ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה ויתן לפניהם – ראשון ראשון שהכין, הביא לפניהם.
לחם לא הביא כאשר אמר – אמר אפרים מקשאה תלמידו של רבי מאיר בשם ר"מ: אברהם אבינו אוכל חולין בטהרה היה, ושרה אמנו אותו היום פירסה גדה.

אמר רבי תנחום בר חנילאי: לעולם אל ישנה אדם מן המנהג, שהרי משה עלה למרום ולא אכל לחם. מלאכי השרת ירדו למטה ואכלו לחם, כלומר נראו כמי שאכלו ושתו.
א. בסדר אליהו רבה כתוב: לא כאותו שאומר נראים ואוכלים אלא אוכלים ושותים ממש, מפני כבודו של אברהם. וחולק על הגמרא שבכאן (תוס').
ב. וכן נאמר בלוט ומצות אפה ויאכלו – ללמדך דרך ארץ שלא ישנה אדם ממנהג המדינה (מדרש רבי תנחומא וירא יא).

אמר רב יהודה אמר רב: כל מה שעשה אברהם למלאכי השרת בעצמו (ואל הבקר רץ אברהם; ויקח חמאה וחלב; והוא עמד עליהם תחת העץ; ואברהם הלך עמם לשלחם) – עשה הקב"ה לבניו בעצמו, וכל מה מה שעשה אברהם על ידי שליח (יקח נא מעט מים) – עשה הקב"ה לבניו ע"י שליח...
רבי חמא בר' חנינא, וכן תנא דבי רבי ישמעאל: בשכר שלשה זכו לשלשה; בשכר חמאה וחלב זכו למן, בשכר והוא עומד עליהם זכו לעמוד הענן, בשכר יוקח נא מעט מים זכו לבארה של מרים.

ויאמרו אליו איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל – להודיע ששרה אמנו צנועה היתה. אמר רב יהודה אמר רב ואיתמא רבי יצחק: יודעים היו מלאכי השרת שבאהל היתה אלא כדי לחבבה על בעלה. רבי יוסי ברבי חנינא אמר: כדי לשגר לה כוס של ברכה.
תני משום רבי יוסי: למה נקוד על 'איו' שבאליו? – לימדה תורה דרך ארץ שישאל אדם באכסניא שלו, על ידי בעלה.

א. במקום אחר (קדושין ע): אמר שמואל: אין שואלין בשלום אשה כלל, אפילו ע"י שליח ואפילו ע"י בעלה. ואילו רש"י כאן כתב ששואל בשלומה לבעלה [ולדעתו יש לחלק בין שילוח שלום לאשה דרך בעלה, שאסור, ובין כששואל לבעלה על שלומה. רמב"ן. וכן נקט לעיקר, וכן נקטו ריטב"א ר"ן ומאירי]. והתוס' כאן כתבו שלא הותר אלא לשאול איה היא אבל לשאול בשלומה אסור. (ע"ע: קובץ תשובות הגריש"א שליט"א ח"ג רסז): 'שלום לך ולרעייתך ולכל אשר לך'; פחד יצחק – אגרות ומכתבים סוף אגרת יד, סוף לא, קד).

ב. כתבו כמה פוסקים להקל באמירה שגרתית כגון 'בוקר טוב' וכדומה, וכן לומר 'שלום' לאשה שמכירה או שקיבל ממנה טובת הנאה, וכשאלת אלישע בשלום השונמית – שאין זה בכלל האיסור (ע' באוצר הפוסקים כא; פני יהושע ובן יהוידע קדושין ע; שו"ת מהר"ם שיק אה"ע נג; שבט הלוי ח"ד קסה; דברי חכמים – בשם הגר"ח פ' שיינברג שליט"א).

ואדני זקן... ואני זקנתי – לא השיב הקב"ה כפי שאמרה. תנא דבי רבי ישמעאל: גדול השלום שאפילו הקב"ה שינה בו.

יש ללמוד ממה שהתורה האריכה בסיפור הכנסת אורחים של אברהם אבינו, כיצד לנהוג במצוה זו: יתור אחר האורחים וירויץ לקבלם; ישתדל לספק כל צרכיהם עד כדי נתינת מים לרחיצה מאבק הדרך; יבקשם להינפש מטורח הדרך במקום נוח; יעשה עצמו כאילו אינו טורח הרבה בשבילם, לומר מעט ולעשות הרבה; יחנך בני ביתו ביום מצוה זו (וימחר אברהם האהלה אל שרה... ויתן אל הנער...) (עפ"י אהבת חסד ח"ג ב, עפ"י דרו"ל וראשונים).

דף פז

רה. השוכר את הפועל ואמר לו 'כאחד וכשנים מבני העיר', כמה צריך ליתן לו?

השוכר את הפועל ואמר לו 'כאחד וכשנים מבני העיר' – נותן לו כפחות שבשכירות. דברי רבי יהושע. וחכמים אומרים: משמנים ביניהם.

הלכה כחכמים. רש"י פירש כמנהג בינוני שבמדינה. והרמב"ם (שכירות ט,ב) פירש, רואים הפחות שבשכירות והיתר שבשכירות ומשמנים (הממוצע) ביניהם.

רו. מתי וכיצד יש זכות לפועל לאכול מפירות הבעלים בלא רשותו, ומתי אסור לו?

כשעושה הפועל בדבר המחובר לקרקע – מותר לו לאכול בשעת גמר המלאכה (ואל כליך לא תתן – בזמן שאתה נותן לכליו של בעה"ב), כגון קצירה ובצירה. וכשעושה בתלוש – עד שלא נגמרה מלאכתו (למעשה, או לחלה – בדבר שיש בו חיוב חלה. דומיא ד'דיש'. ואין הדבר תלוי בחיוב מעשר וחלה בפועל, אלא ב'גמר מלאכה', אף במקומות ובמינים הפטורים גמרא פט).

קצר במגל על דעת ליתן לבעלים, שוב אינו יכול לאכול ממה שקצר, שהעושה במחובר אינו אוכל בתלוש (רמב"ן). וכן העושה בתלוש אינו אוכל במחובר (ריטב"א ועוד להלן צא: – בבהמה). [לדעת רב (צג:), אוכל הפועל מהלכות מדינה בכל עשיה בדבר המחובר, הגם שלא נגמרה מלאכתו, ואפילו בשומר גנות ופרדסים. ואין הלכה כן.]

לרבי יוסי בר"י (צא:), לא הותר לאכול אלא במלאכה שעוסק בה בידי וברגליו. ואין הלכה כדבריו. ומהלכות מדינה אוכל אפילו שומר (כדלהלן צג:).
ע"ע להלן פט – פירוט המלאכות שהפועל אוכל בהן, ולהלן צא – אודות זמן האכילה.

מלאכה בדבר שאין גידולו מן הארץ – אין התר אכילה. (כן דרשו בכלל ופרט וכלל, ומריבוי חרמש. וכן למדו מ'דיש' שלא נרבה מ'קמה' כל דבר. להלן פט.).

הפועל פטור מלעשר ממה שאוכל (כנפשך – כאילו הן שלך, כהבעלים שפטור שהרי לא נגמרה מלאכתו, ואין אומרים כמקח הוא וקובע למעשר. ולמסקנא (פה:), אין כאן דרשא גמורה אלא אסמכתא, שהרי בלאו הכי הלקוח פטור מדאוריתא).

לא הותרה אלא אכילת הפירות כמות שהן (ענבים – ולא ענבים וד"א), ואינו רשאי לאכלם בפת או עם תוספת מלח הגורמים לו שיאכל יותר (רש"י עפ"י הסוגיא להלן פט: וכן פסק הר"ף).

[הבהוב הפירות באש למתקן – ספק. ע' להלן פט].

א. לדעת רבנו תם (עתוס' פט:) אין איסור ספיתה במלח וכד' אלא כשבלאו הכי אינם ראויים למאכל כל כך.

ויש נוקטים שלמסקנא ספיתה במלח [וכל שכן הבהוב] אינו בכלל 'ענבים ודבר אחר', שאין זו אלא הטעמת הפרי ומותרת (עפ"י רז"ה; תורי"ד פט:).

ב. עבר ואכל עם דבר אחר, נסתפק במנחת חינוך (תקעו, ז) האם צריך להחזיר הכל או רק האכילה העודפת אילו היה אוכל בלא דבר אחר. ובאילת השחר (צב) נקט כסברא ראשונה, כיון שכל אכילתו באיסור הרי כולה גזל בידו.

ואין לו לאכול אלא מאותו המין שבו עוסק עתה. והסתפקו בגמרא אם מותר מאותו המין בעץ אחר (ע' להלן צא:).

אוכל כדי שביעה אבל לא אכילה גסה (שבועך). [ורשאים פועלים לטבל פיתם בציר כדי שיאכלו ענבים הרבה. פט:].

ולא הותרה אלא אכילה מלאה, אבל אסור למצוץ המיץ ולזרוק השאר (ואבלת – ולא מוצץ). גם אם שבע מדברים שאכל קודם לכן, לא יאכל כלום עתה – שלא זיכתה תורה אלא בתאב לאכול (כן כתב במנחת חינוך תקעו, ח מסברא פשוטה).

ואוכלים באופן שאין בדבר ביטול מלאכה (ע' להלן פט: צא:).

בשל הקדש – אסור (כסתם משנה במעילה).

א. יש מי שכתב שאפילו התנה שלא יחול ההקדש אלא על דמיו – אין הפועל אוכל, שלהקדש ממש אין צריך לימוד מיוחד, שהרי יש בו איסור מעילה (רישב"א. ועתוס').

ב. אפילו אם פסקו עמו מזונות – לא יאכל משל הקדש אלא ההקדש נותן לו דמי מזונות (רמב"ם מעילה ח, א).

בשל כותי – מותר אף לתת לכליו, ואף על פי שגזל עכו"ם אסור. רעך).

כ"ה לפי גרסתנו וכפרש"י. ואפשר שלפי מה שהסיקו למ"ד גזל עכו"ם מותר למעט הקדש, כן הוא הדין אף למ"ד גזלו אסור (עפ"י רעק"א).

ומהריטב"א והמאירי מבואר שמפרשים שפועל אצל גוי אסור לאכול בלא רשות [לפי מה דקיימא לן גזלו אסור]. וכן נקט הש"ך והגר"ז (סוף חו"מ. ע"ש).

א. התר אכילת הפועל אמור הן בשכיר יום הן בקבלן (תורי"ד).

ב. דברים אלו אין המנהג מבטלם שהרי מצות עשה להניחן כך (מאירי). ואולם אם התנו הבעלים שלא יאכל – תנאי שבממון הוא וקיים (מאירי פח: צב: ופשטות דבריו מורה שהרשות בידו להתנות עמו לכתחילה, ואין זה מבטל המצוה. וכ"כ בפרישה ובסמ"ע ר"ס שלז, שמדעתו מותר לחסמו. וע"ע חו"י קצג. וצ"ע).

ג. אם חסם את הפועל מלאכול – חייב לשלם כפי מה שהיה אוכל (ריטב"א פח: – כדרך שאמרו בחסימת פרה להלן צא; רשב"א צב: – ואפילו למ"ד משל שמים הוא אוכל; טושו"ע שלו בשם הרמ"ה). ויש פוטרם (עפ"י חזקוני דברים כה, ד עפ"י רש"י; מנח"ח תקעו עפ"י רמב"ם).

דף פח

רז. א. מאימתי הפירות נקבעים בטבלם?

ב. מה דינו של הלוקח פירות, לענין חיוב תרומות ומעשרות?

א. לדברי רבי ינאי אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית (בערתי הקדש מן הבית), גם אם כבר נגמרה מלאכתו. ודוקא כאשר נכנסו אל הבית דרך שער הכניסה, אבל לא דרך גגות וקרפיפות (ואכלו בשעריך).

התוס' צדדו בתחילה שאם באים מחוץ לחצר [להוציא כשנחשלו בתוך החצר], צריך שיכנסו לחצר דרך שער החצר, ואין די בכניסה לבית דרך שער הבית. ואולם לפי האמת אין כל הכרח לדבר. לדברי רבי יוחנן, אף חצר קובעת למעשר (ואכלו בשעריך), ודוקא חצר המשתמרת (דומיא דבית).

א. כתבו התוס' להוכיח שגם לדעת רבי ינאי חצר מחייבת במעשר מדרבנן [בתוס' מבואר שאף בחצר שאינה משתמרת, עכ"פ אליבא דרבי יוחנן. וברמב"ן משמע דוקא במשתמרת, עכ"פ לרבי ינאי]. וכתב הצ"ח (ברכות רפ"ו) שזה רק בדגן תירוש ויצהר שחיובם מן התורה, ולא בשאר פירות.

ונראה (עפ"י משמעות דברי הרמב"ם) שבזמן הזה שהכל מדרבנן, יש להקל בחצר שאינה משתמרת שאפילו מדרבנן אינה מחייבת (מנחת שלמה סב, ד).

ב. להלכה החצר קובעת כשם שהבית קובע (רמב"ם מעשר ד, א ז) – כשיכנסו אליה דרך השער. ודוקא חצר שהכלים נשמרים בתוכה, או חצר שאין אדם בוש לאכול בתוכה, או חצר שאם יכנס אדם לה אומרים לו מה אתה מבקש. וכן חצר שיש בה שני דיירים או שותפים שהם נועלים ופותחים (ערמב"ם שם; יו"ד שלא, פג – ע' בפירוט במשנת מעשרות ג, ה ובגדה מז: ובראשונים).

ונחלקו הפוסקים האם החצר קובעת מהתורה כבית או מדרבנן (ע' שיטמ"ק כאן ולהלן פט: ראשונים ביצה לד. כס"מ מעשר ג, ד; לבוש ש"ך ונקוה"כ ובהגר"א שלא, פג).

וקודם שראה פני החצר אינו חייב אפילו מדרבנן, אף לאחר גמר מלאכה [נמותרים באכילת עראי], אלא אם היה שם אחד מן הדברים הקובעים כגון מקח או שבת וכד' (תוס' עפ"י ביצה לה). נחלקו בעלי התוס' האם ראיית פני הבית אמורה גם לענין גמר החיוב בתרומות ומעשרות, שכל עוד לא ראו פני הבית דינם כקודם מירוח, ומעשר ראשון שהקדימו באותה שעה – פטור מתרומה. או שמא רק לענין איסור טבל נאמר, אבל כבר נגמר חיובם לתו"מ (עתוס' שבת קכו: וביצה יז: חדושי הגר"ח וחדושי הגרי"ז הל' מעשר).

לפי תירוץ אחד בגמרא, צריך ראיית פני הבית גם במיני דגן שיש להם 'גורן'. ולפי תירוץ שני, דוקא בזיתים וענבים שאין להם גורן אמר רבי ינאי, אבל מיני דגן חייבים משעת מירוחם בשדה.

א. רש"י פירש שהסוגיא בפסחים חולקת על תירוץ זה. גם הרמב"ם (מעשר ד, א) לא חילק בין המינים ומשמע שכולם צריכים הכנסה לבית ולחצר [או שאר דבר שקובע] מלבד גמר מלאכה (וכן נקטו התוס' בשבת קכו: ועוד. וכן הוא בשלחן ערוך יו"ד שלא, פב).